

TARTU ÜLIKOOLI USUTEADUSKOND

Merike Olt–Kleeband

ÕPPEMATERJAL KARDINAALVOORUSTE MÕTESTAMISEKS
II KOOLIASTMES

Magistriprojekt

Juhendaja: Olga Schihalejev, PhD.

Tartu 2019

Sisukord

Sissejuhatus	3
I. Materjali koostamise pedagoogilised kaalutlused	6
1. Ainetevaheline lõiming	6
2. Õppematerjali teemade ainetevaheline lõiming:	9
3. Nüüdisaegne õpikäsitus	11
4. Gardneri multiintelligentsuse teooria	13
II. Projekti teostuse ja menetluse plaan. Protsessi kirjeldus	15
III. Õppematerjali tutvustus	19
1. Sissejuhatus	22
2. Uue õppimine	22
3. Kinnistamine	24
4. Tundide lühiülevaade	25
5. Kitsaskohad ja edasiarenduse võimalused	28
Kokkuvõte	30
Akadeemilises osas kasutatud kirjandus	33
Õppematerjali koostamiseks kasutatud kirjandus	37
Summary	43

Sissejuhatus

Oma praktilise magistrip projekti raames koostas in põhikooli usundiõpetuse teise kooliastme õppematerjali kardinaalvooruste mõtestamiseks. Materjali loomisel olen lähtunud nii riikliku õppekava üldosast kui II kooliastme usundiõpetuse, inimeseõpetuse, 6. klassi ühiskonnaõpetuse ja ajaloo ainekavadest.

Õppematerjali ajendas looma eelkõige praktiline vajadus selle järele. Töötades aastaid koolis väärtuskasvatuse õpetajana, olen pidanud õppevahendeid enamasti ise looma. Minu hinnangul puudub terviklik ja ka nüüdisaegne õpetajale kättesaadav materjal eetika kursuse läbiviimiseks. Usundiõpetuse kodulehel (<http://usundiopetus.weebly.com/otildepetajale.html>) leiab loetelu ainet toetavaid materjale, mida saab kasutada II kooliastme usundiõpetuse tundides, kuid ükski neist ei ole käsitletav õppematerjalina, vaid pigem on neist leitavad lood, mida saab õpetaja kohandada üksikute teemade käsitlemiseks.

Antud töö üheks eesmärgiks on ühtlasi ka teiste õpetajatega jagatava materjali loomine nii, et sellest saaksid kasu võimalikult paljud. Praktilise magistrip projekti raames olen koostanud neljateistkümne ainetunni õppematerjali, kus käsitletakse eetika teemat läbi kardinaalvooruste:

1. Õiglus: 1. tund – „Malala Yousafzai”; 2. tund – „Laste õigused ja kohustused”;
2. Vaprus: 1. tund – „Tai noorte jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas”; 2. tund – „Igapäevaelu julged valikud”;
3. Enesedistsipliin (mõõdukus): 1. tund – „Gerd Kanter”; 2. tund – „Enesedistsipliin erinevates usundites”;
4. Tarkus: 1. tund – „Kuningas Saalomon”; 2. tund – „Õpetussõnad ja vanasõnad”;
5. Usk: 1. tund – „Nick Vujicic”; 2. tund – Seaduse poeg ja seaduse tütar”;

6. Lootus: 1. tund – „Sadako Sasaki”; 2. tund – „Lootusega looduses”;
7. Armastus: 1. tund – „Mis värvi on armastus?”; 2. tund – „Ema Teresa”.

Loodud õppematerjal on kättesaadav usundiõpetuse kodulehel <http://usundiopetus.weebly.com/voorused.html>.

Erinevad voorused tuuakse õpilaseni juhtumikirjelduste, eeskujude ja elulugude abil. Eeskujude olulisust väärtuskasvatusel on rõhutanud Anu Carlsson, kelle hinnangul väärtuste õpetamine eeldab eeskujusid (Carlsson 2011, lk 38).

Erinevaid voorusi läbitakse paaristundidena. Ühes tunnis esitatakse käsitletavat voorust läbi eeskuju või loo. Teises tunnis on valdavalt vastava teema analüüs lapse elu kontekstis. Loodud tundides ei käsitleta kardinaalvoorusi teoreetiliselt ega nende ajastust lähtuvalt. Pigem vaadeldakse neid kui väärtusi, mis võivad mõjutada õpilaste hoiakuid ja suhtumisi või vormida nende iseloomu. Voorusi ja väärtusi ei õpetata normatiivselt. Darcia Narvaezi arvates nõuab vooruse arendamine mitte ainult käitumise, vaid ka tajude ja soovide vormimist arenguliselt sobival moel. Esmane suunamine vanematelt ja õpetajalt tähendab nii soovide ja motivatsiooni kui ka reaktsioonide ja tundliku käitumise stimuleerimist (Narvaez 2009, lk 342). Klassikaliste vooruste sisu avatakse õpilastele arusaadavas keeles ning julgustatakse õpilasi neid arendama. Kuna sõna *voorus* leiab tänapäeval vähe kasutust, olen loodud õppematerjalis kasutanud termini *voorus* asemel ka termineid *väärtus* ja *teema*.

Materjalis on lisaks narratiividele ja elulugudele kasutatud õppemeetoditena aktiivõppemeetodeid – rühmatöid, arutelusid, väärtusdilemmade analüüsi, rollimänge, refleksiooni. Salumaa ja Talvik peavad aktiivõppe meetodeid väga efektiivseks võimaluseks kasvatuslike eesmärkide saavutamisel ja igapäevaeluks toimetulekuoskuste omandamisel ning soovivad nende kasutamist eelkõige just sotsiaalainetes (Salumaa, Talvik 2010, lk 89). Aktiivõppemeetodid võimaldavad õpilase tunnis aktiivse osalemise ja muudavad õppimise huvitavaks. Oskuslikul õppemeetodite valikul suureneb õpimotivatsioon ning uute kogemuste osaliseks saavad nii õpilased kui õpetajad (Spiro 1996, lk 7).

Loodud õppematerjali tundide eesmärgiks on toetada õpilaste refleksioonioskust, kus õpilased analüüsivad kriitiliselt ja mõtestavad käsitletud voorusi oma elu kontekstis. Õpilased analüüsivad, miks need väärtused on olulised antud maailmavaate või religiooni esindaja jaoks ja suudavad neid aktsepteerida.

Geoff Teece hinnangul õpivad lapsed usundiõpetuses nii konkreetse religiooni kohta kui ka sellest religioonist – selle väärtusi ja maailmavaateid (Teece 2014, lk 23). Sally Elton–Chalcraft'i hinnangul on usundiõpetus oma olemuselt turvaline keskkond erinevate küsimustega tegelemiseks, toetades lapse arusaamist erinevatest usunditest. Usundiõpetus julgustab lapsi erinevaid religioone respektseerima ja kriitiliselt hindama (Elton–Chalcraft 2014, lk 10–11).

Loodud tundide arutelude ja rühmatööde üheks eesmärgiks on suunata õpilasi ka arutlevalt ja kriitiliselt mõtlema. Jody Spiro sõnul ei peeta kriitilise mõtlemise puhul midagi endastmõistetavaks. See on erinevate perspektiivide ja uskumuste arukas arvestamine, põhjendatud tõlgendusteni jõudmine (Spiro 1996, lk 9). Väärtuskasvatus toimib pigem „tähenduste üle arutamise ja mõttevahetuse kaudu“ (Neeme 2011, lk 149).

I. Materjali koostamise pedagoogilised kaalutlused

1. Ainetevaheline lõiming

Loodud õppematerjal on kasutatud nii usundiõpetuse ainesisest kui ka *ainetevahelist lõimingut*. Viimane võimaldab õppematerjali laiemat kasutusala ja loob eelduse õpilase maailmapildi avardamiseks. Usundiõpetuse ainekavas toetatakse lõimingut teiste õppeainete ja läbivate teemadega.

Pille Valgu hinnangul tasakaalustab usundiõpetus üldhariduse tervikut, muutes seda õpilase arengu toetamisega inimesekesksemaks (Valk 2009, lk 173). Usundiõpetus ei saa olla teistest ainetest ja koolis toimuvast eraldatud, vaid selle eesmärgid ja õpitulemused peavad haakuma õppekasvatustöö oluliste põhimõtetega (*Ibid.*, 171).

Riiklikus õppekavas esitatakse usundiõpetuse II kooliastme õpitulemused 6. klassile.

„6. klassi lõpetaja:

- 1) toob näiteid väärtuste ja moraalinormide rolli kohta üksikinimese elus ning ühiskonnas; selgitab näiteid tuues, kuidas mõjutab religioon või sekulaarne maailmavaade inimeste väärtusi, valikuid ja otsuseid;
- 2) tunneb nn kuldset reeglit ning suuremates maailmareligioonides sõnastatud tähtsamaid eetilisi printsiipe (austa elu, teist inimest ja omandit, ära tunnista valet); toob näiteid nende toimimise kohta;
- 3) nimetab käsitletud voorusi ning oskab neid lahti mõtestada, tuues näiteid vooruste avaldumise kohta inimeste käitumises;
- 4) nimetab enda jaoks olulisi väärtusi ja kirjeldab õpitu valguses, kuidas need tema toimimist kujundavad ning valikuid mõjutavad;
- 5) suhtub lugupidavalt erinevatesse maailmavaatelistesse tõekspidamistesse, tunneb igapäevases elus ära mõningaid maailmavaatelistel erinevustel põhinevaid diskrimineerimise juhtumeid; pakub välja konstruktiivseid toimumisvõimalusi, et lahendada lihtsamaid väärtuskonflikte”

(Lisa 9 Valikõppeaine „Usundiõpetus”, lk 4–5).

Ühes usundiõpetusega taotletakse õpilaste ettevalmistust eluks arvamusterohkes ühiskonnas ja erinevate maailmavaadete esindajatega samuti sotsiaalainetes. Sarnaselt usundiõpetuse ainekavale toetab sallivust ja valmisolekut dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega ka sotsiaalainete õppesisu. Loodud õppematerjalis käsitletakse erineva maailmavaate esindajaid ning erinevatest traditsioonidest pärit lugusid.

Õpilase kõlbelise arengu toetamisega lõimuvad ja seostuvad sotsiaalainete õppekava sellised alusväärtused nagu elu ja inimväärikuse austamine, südametunnistuse, usu- ja mõttevabadus, lugupidav hoiak erinevate kultuuritraditsioonide suhtes, õiglus ja vastutustunne (Kõiv 2010, lk 344).

Õppematerjali lõiming inimeseõpetusega põhineb väärtuskasvatusel, mille põhirõhk on õpilaste sihiteadlikul väärtushoiakute kujundamisel (*Ibid.*, lk 346). Loodud õppematerjal toetab II kooliastme *inimeseõpetuse* õpitulemusi, mille kohaselt õpilane:

„väärtustab sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikana; väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet ning kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus: üksteise aitamist, jagamist, hoolitsemist ja koostööd; kirjeldab enesehinnangu parandamise ning enesekontrolli tegemise võimalusi ja tähtsust igapäevasuhetes, väärtustab inimeste erinevusi ning oskab teisi arvestada; väärtustab tervislikku eluviisi”

(Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaallained”, lk 12).

Õppematerjali lõimingus inimeseõpetusega on olulisel kohal ka õpitava seostamine igapäevaeluga ning õppija aktiivsuse rõhutamine õppetegevuses (Kõiv 2010, lk 345). Tunni tegevuste planeerimisel on arvestatud erinevate aktiivõppemeetoditega, et anda võimalus õpilase oskuste ja hoiakute kujunemisele.

Sotsiaalainete kaudu kujundatakse õpilastes oskusi teadlike valikute tegemisel, lähtudes üldkehtivatest ühiskonna väärtustest ja moraalinormidest. Õppematerjali lõiming ühiskonnaõpetuse ainega aitab õpilastel omandada hoiakuid toimetulekuks ühiskonnas, teha vastutustundlikke otsuseid ning kujuneda

kõlbeliseks ja tegusaks ühiskonnaliikmeks. Õppematerjal toetab 6. klassi *ühiskonnaõpetuse* õpitulemusi, mille kohaselt õpilane:

„märkab ning arvestab erinevaid huve ja võimalusi ning on valmis koostööks ja kokkulepeteks, oskab otsida ja pakkuda abi probleemide lahendamisel; teab, mis on lapse õigused ja vastutus; põhjendab vabatahtliku töö vajalikkust ning pakub abi abivajajaile; tunneb ära ebaõigluse ja oskab sellele vastu seista; mõistab inimeste iseärasusi ning teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on salliv erinevuste suhtes ja valmis koostööks“

(Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaalsained“, lk 27–28).

Õppematerjali lõiming ajalooa aitab tõlgendada mineviku sündmusi ja näha seoseid kaasaja ja ajaloos toimunud sündmuste vahel. Õppematerjal toetab 6. klassi *ajaloo* õpitulemusi, mille kohaselt õpilane:

„teab mõnda ajaloolist asunit, selle tekkimise ja kujunemise põhjusi; hindab materiaalist keskkonda kui ajaloosündmuste peamist kandjat; 5) toob näiteid vanaaja kohta; 6) mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning esitab näiteid erinevate kultuurivaldkondade kohta; väljendab oma teadmisi nii suuliselt kui ka kirjalikult“

(Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaalsained“, lk 20).

Usundiõpetuse ja sotsiaalsainete lõiminguga toetatakse õpilase terviklikuks isiksuseks kujunemist, kes lähtub üldinimlikest väärtustest ning suudab mõista ühiskonnas toimuvat. Õppekavast lähtuvalt väärtustatakse loodud õppematerjali tunni tegevustes nii koostööoskust kui töötamist rühmas.

Lisaks sotsiaalsainetele on lõimingut ka kunsti, eesti keele ja kirjandusega. Õppematerjali tunni tegevustes toimub koostöö erinevate tekstide lugemise ja kirjutamise ning tekstilooma, erinevate esitluste ja arutelude kaudu.

2. Õppematerjali teemade ainetevaheline lõiming

Õigluse teemaline tund „*Malala Yousafzai*” on seotud teise kooliastme usundiõpetuse õppesisuga, mis käsitleb sallivust ja lugupidamist ning lugupidavat suhtumist teistesse usunditesse; õiguse ja õigluse teemat; 6. klassi ühiskonnaõpetuse õppesisuga, kus käsitletakse peamisi inimõigusi (õigus elada, õigus vabadusele ja inimväärikusele jne).

Õigluse teemalist tundi „*Laste õigused ja kohustused*” toetab 6. klassi ühiskonnaõpetuse õppesisu, mis käsitleb lapse õigusi ning õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaalu.

Vapruse teemaline tund „*Tai noorte jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas*” on seotud 6. klassi inimeseõpetuse õppesisuga, kus käsitletakse sotsiaalseid oskusi: üksteise aitamist, koostööd ja hoolitsemist; hoolivust; sõprussuhteid; usaldust ja vastutust suhetes ning 6. klassi ühiskonnaõpetuse õppesisuga, mis käsitleb vabatahtlikku tööd; koostööd ja ühistegevust.

Vapruse teemalises tunnis „*Igapäevaelu julged valikud*” käsitletakse 6. klassi inimeseõpetuse õppesisu: turvalist ning ohutut käitumist koolis, kodus ja õues; iseenda vastutust ning ei ütle ennast ja teisi kahjustava käitumise puhul.

Enesedistsipliini (mõõdukuse) teemaline tund „*Gerd Kanter*” toetab 6. klassi inimeseõpetuse õppesisu, kus käsitletakse tervislikku eluviisi ja enesekontrolli; teise kooliastme usundiõpetuse õppesisu, mis käsitleb sekulaarse maailmavaate mõju inimese väärtustele, valikutele ja otsustele.

Enesedistsipliini (mõõdukuse) teemaline tund „*Enesedistsipliin erinevates usundites*” on seotud teise kooliastme usundiõpetuse õppesisuga, kus käsitletakse sallivat ja lugupidavat suhtumist teistesse usunditesse.

Tarkuse (elutarkuse) teemalises tunnis „*Kuningas Saalomon*” käsitletakse 6. klassi ajaloo õppesisu – vanaaja elulaadi ja religiooni; ainujumala usku ja Vana

Testamenti.

Tarkuse teemaline tund „*Õpetussõnad ja vanasõnad*” on seotud teise kooliastme eesti keele ja kirjanduse õppesisuga, kus käsitletakse kirjandustekste (vanasõnad ning kõnekäänud); tekstide loomist näitmaterjali põhjal ka ajaloo Vana Testamendi teemaga; tehakse loomingulist koostööd.

Usu teemaline tund „*Nick Vujic*” on seotud teise kooliastme usundiõpetuse õppesisuga, milles käsitletakse sallivat suhtumist teistsuguste vaadetega inimestesse ning teistesse usunditesse; 6. klassi inimeseõpetuse õppesisuga, mis käsitleb enesesse uskumist; positiivset mõtlemist ja erivajadustega inimesi; 6. klassi ühiskonnaõpetuse õppesisuga, kus käsitletakse sallivust erinevuste suhtes; usutunnistust.

Usu teemaline tund „*Seaduse poeg ja seaduse tütar*” toetab usundiõpetuse teise kooliastme õppesisu, milles käsitletakse sallivat suhtumist teistsuguste vaadetega inimestesse ning teistesse usunditesse.

Lootuse teemaline tund „*Sadako Sasaki*” on seotud 6. klassi inimeseõpetuse õppesisuga, milles käsitletakse koostööd ja hoolitsemist; 6. klassi ühiskonnaõpetuse õppesisuga, kus käsitletakse koostööd ja ühistegevust.

Lootuse teemaline tund „*Lootusega looduses*” toetab teise kooliastme usundiõpetuse õppesisu – suhtumist loodusesse; teise kooliastme kunstiõpetuse õppesisu – digitaalse kunsti töövahendite kasutamine (nt foto).

Armastuse teemaline tund „*Mis värvi on armastus?*” on seotud 6. klassi inimeseõpetuse õppesisuga, mis käsitleb enesehinnangut; sallivust enda ja teiste vastu; hoolivust ja sõprussuhteid; teise kooliastme usundiõpetuse õppesisuga, kus käsitletakse armastust ja sõprust; ustavust; teise kooliastme kunstiõpetuse õppesisuga – loovad rühma- ja individuaalsed tööd, koostöö ühise tulemuse nimel; kujutamine ja kujundamine; oma teose esitlemine.

Armastuse teemalist tundi „*Ema Teresa*” toetab teise kooliastme usundiõpetuse õppesisu, kus käsitletakse armastust; hoolivust nõrgemate suhtes; sallivat ja

lugupidavat suhtumist teistsuguste vaadetega inimestesse ning teistesse usunditesse; 6. klassi inimeseõpetuse õppesisu, mis käsitleb sotsiaalseid oskuseid: üksteise aitamist, jagamist ja hoolitsemist; sallivust; hoolivust ja empaatiat.

3. Nüüdisaegne õpikäsitus

Loodud õppematerjali tunni tegevuste ettevalmistamisel olen arvestanud *nüüdisaegse õpikäsitusega*, mille oluliseks tunnuseks on nii enesejuhitud kui koostöine õpe ning õpilase refleksioonioskus. Margus Pedaste hinnangul lähtutakse nüüdisaegses õpikäsituses õppijast, tema arengutasemest ja individuaalsusest, kus õpilast suunatakse oma eelteadmiste põhinedes uusi teadmisi konstrueerima (<https://sisu.ut.ee/opikasisitus/5-n%C3%BC%C3%BCdisaegse-%C3%B5pik%C3%A4situse-mudel>

23.04.2019). Loodud õppematerjali tunnitegevused võimaldavad individuaalset õppimist ja teadmiste aktiivset omandamist, enda arusaamade arendamist ja konstrueerimist (<https://www.hm.ee/et/opikasisitus> 23.04.2019). Neeme (2011) hinnangul on õpikeskkonnas iseseisvaks mõtlemiseks antud aeg tulemusliku koostöö (meeskonnatöö) eelduseks. Õpilase arengu keskne tund arvestab erinevaid õpistiile ja loob tasakaalu iseseisva õppimise ja koostöö vahel (Neeme 2011, lk 149).

Nüüdisaegsest õpikäsitusest lähtuvalt on loodud õppematerjalis kombineeritud erinevaid tegevusi, kus õppetegevuses on integreeritud nii koostöised tegevused kui refleksioon. Koostöises õppes õpitakse üksteiselt ja konstrueeritud uue tähenduseni jõutakse ühiselt. Loodud materjali mängud ja grupitööd võimaldavad koos tegutsemist ühise eesmärgi nimel. Tunni tegevustega toetatakse positiivset vastastikust sõltuvust, individuaalset vastutust, sotsiaalseid oskusi ning refleksiooni (https://www.hm.ee/sites/default/files/har_min_broshyyr_12lk_est_veebi.pdf 23.04.2019, lk 9).

Nüüdisaegse õpikäsituse kohaselt antakse õpilastele suurem autonoomia, millega kaasneb enam tegevusvabadust ja otsustusõigust õpilase edasistes valikutes. Õpilastele osalise iseseisvumise andmisega toetatakse nende sisemist motivatsiooni ja suunatakse enesejuhitavale õppimisele. Selliselt tajub õppija enda olulisust õppetegevuses (https://www.hm.ee/sites/default/files/har_min_broshyyr_12lk_est_veebi.pdf 23.04.2019, lk 10)

Judy Spiro sõnul peaks õpetajad ise tunnetama, millal anda õpilastele enam vabadust vastutada oma õppimise eest (Spiro 1996, lk 25). Vastutuse andmine suurendab õpilaste motivatsiooni ja enesejuhtimist õppeprotsessis. Loodud õppematerjali tunni tegevustes jõutakse põhjendatud tõlgendusteni arutleva (kriitilise) mõtlemise, tähenduste üle arutamise ja rühmatööde mõttevahetuse kaudu.

Otseselt nüüdisaegse õpikäsituse mõistet kasutamata, on sellele omastele elementidele viidanud ka teised autorid. Näiteks Laanvee (2004) rõhutab oma praktilisi ideid tutvustavas raamatus ühekoos leidmise ja avastamise olulisust, kus õppijal on aktiivne ja õpetajal nähtamatu abistaja roll. Õpetaja osaks on õppijat toetada ja innustada (Laanvee 2004, lk 3). Neeme (2011) sõnul on õpetaja eestvedaja, koostöö toimides fookust hoidev moderaator, kes suunab väärtuskommunikatsiooni suhteruumi loomise ja kokkulepete sõlmimise kaudu (Neeme 2011, lk 149).

Loodud õppematerjali tunni tegevused võimaldavad sügavuti õppimist, kujundamaks olulisi väärtushinnaguid. Erinevad arutelud ja rühmatööd suunavad õpilasi ise teema kohta küsimusi esitama, ideid välja pakkuma, oma arusaamu reflekteerima ning võrdlema neid teiste õpilaste omadega.

Nüüdisaegse õpikäsituse kohaselt on õppeprotsess õppijakeskne, kus arvestatakse erinevaid õppimisstiile ja kasutatakse aktiivõppemeetodeid. Schihalejev ja Jung peavad õppetundide elavamaks muutumist ja mitmekesisustumist üheks teadliku väärtuskasvatusega kaasnevaks hüveks. Paljudel juhtudel jäävad õpilase võimed avaldumata just seetõttu, et tundides kasutatavad meetodid ei sobi nende õpilaadi ja isiksuse tüübiga. Tegevuste vaheldusrikkus ja õpilastele aktiivsete rollide

võimaldamine aitab ennetada ja vähendada kõigi osapoolte igavlemist (Schihalejev, Jung 2012, lk 11–12).

4. Gardneri multiintelligentsuse teooria

Koostatud õppematerjali tundide tegevuste planeerimisel olen lähtunud Howard Gardneri multiintelligentsuse teooriast, mis sarnaselt nüüdisaegse õpikäsitusega väärtustab õpilaste isikupära.

Burnett (2005) toob välja, et Gardneri hinnangul on olemas vähemalt üheksa andelaadi, mida järgnevalt kirjeldan.

Lingvistiline intelligentsus avaldub võimes mõista ja kasutada sõnu; *visuaal–ruumiline intelligentsus* tähendab võimet mõelda piltide ja kujundite vahendusel; *muusikalis–rütmiline intelligentsus* on võime tajuda ja luua muusikalisi rütme ja meloodiaid; *kehalis–kinesteetiline intelligentsus* avaldub võimes füüsilise liikumise või kompimismeelega seotud tegevustes; *loogilis–matemaatiline intelligentsus* väljendub võimes arvude ja mudelitega seotud probleemide lahendamisel; *interpersonaalne intelligentsus* on võime mõista teisi inimesi ja teha koostööd; *intrapersonaalset intelligentsust* iseloomustavad võime mõista iseennast ja oma sügavamaid mõtteid; *looduslik–loomulik intelligentsus* avaldub võimes mõista loodust ja elada kooskõlas loodusega; *eksistentsiaalset intelligentsust* iseloomustab võime mõista religioosseid ja spirituaalseid ideid (Burnett 2005, lk 129). Peter Senge hinnangul on Howard Gardner jt näidanud, kuidas õppimisse on kaasatud terve intelligentsuse spekter ja mille kogu potentsiaali saab arendada enam erinevaid õppimisviise kasutades (Senge 2009, lk 45). Timothy Lucas juhib tähelepanu, et multiintelligentsuse teooria aitab meil mõista, mil määral koostöös üksteisest sõltutakse, kus meie ümber olevatel inimestel on oskused ja tugevused, mis meil endal puuduvad (Lucas 2009, lk 124). Loodud õppematerjali teemavalik ja tunni tegevused võimaldavad avalduda õpilaste erinevatel andelaadidel nii individuaalselt kui erinevates koostöistes tegevustes. Gardneri eeskujul erinevaid andelaade arvestades võib lapsest saada erinevates olukordades ja õppeainetes tähelepanelikum ja edukam õppija (Burnett

2005, lk 129).

Lingvistilise intelligentsuse avaldumist võimaldavad materjali tunni tegevused, kus õpilastel tuleb välja mõelda tunni teemaga seotud nimi-, omadus-, tegusõnu jne; etteantud teksti põhjal küsimuste koostamine ja sõnastamine; tekstist võõraste sõnade ja väljendite leidmine; tekstiloomine, kus tuleb kirjutada raport või mõelda välja omaloomingulisi õpetussõnu. Visuaal–ruumilist andelaadi toetavad tundide slaidiesitlused, lühivideod ja erinevad loovtegevused. Muusikalis–rütmilisele võimekusele on mõeldud tunnis, kus mõtiskletakse erinevate religioonide muusikat kuulates. Kehalis–kinesteetilise intelligentsusega õpilastele on suunatud füüsilise liikumise ja koordinatsiooniga seotud mängud, käelised tegevused ja õuesõppe tund. Õppematerjali erinevad paaris– ja rühmatööd ning ühistegevused toetavad interpersonaalset võimekust. Individuaalseid ülesandeid planeerides, kus õpilane analüüsib ja toob näiteid oma igapäevaelust, on mõeldud intrapersonaalsele võimekusele. Looduslik–loomulik andelaad saab avalduda õppematerjali õuesõppe tunnis. Eksistentsiaalset intelligentsust toetavad erinevate religioonide praktikate ja nende esindajate elulugude mõtestamine.

II. Projekti teostuse ja menetluse plaan. Protsessi kirjeldus

Jaauanuaris 2018 esitasin metodoloogia aines oma esialgse praktilise magistriprojekti teostuse ja menetluse plaani. Projekti raames oli plaanis koostada usundiõpetuse eetika kursuse õppematerjal (põhikooli II kooliastme 5. klass) ja läbi viia praktiline tegevusuuring 2–3 läbiviidud tunni ulatuses valitud väärtuste õpetamise meetodite tõhususest antud 5. klassis. Siinkohal esitas metodoloogia aine õppejõud Roland Karo mulle asjakohase küsimuse: „Millist „tükki“ Te oma magistriprojektis tegelikult teha tahate?“ Antud küsimus tabas märki ja aitas jõuda selgusele, kuhu ja kuidas edasi liikuda. Tõepoolest, soovisin keskenduda ühele eesmärgile ja välja anda õppematerjali, mida saaksid õpetajad kasutada.

Märtsist maini 2018 sai loodud magistriprojekti esialgne kontseptsioon. Planeerisin koostada seitsme ainetunni õppematerjali, kus käsitletakse eetika teemat läbi kardinaalvooruste (*õiglus, vaprus, enesedistsipliin (mõõdukus), (elu)tarkus, usk, lootus, armastus*). Õppematerjali koostamisel lähtusin II kooliastme usundiõpetuse ainekavast ja kristlikust eetikast.

Juunis 2018 toimunud arutelu käigus soovitas juhendaja Olga Schihalejev kriitiliselt „otsa vaadata“ kardinaalvoorustele, kuna need ei pruugi olla seotud tänapäeva laste maailmaga. Ühise arutelu ja mõtete jagamise tulemusena jõudsin järeldusele, et (kardinaal)voorusi saab tõlkida tänapäeva lapse keelde parimal viisil läbi eeskujude ja erinevate narratiivide. Seitsme (kardinaal)vooruse käsitlemine ei peaks välistama teisi üldinimlikke väärtusi, ka maailmavaateid ja religioone, mistõttu otsustasin kasutada ainesisest lõimingut ning siduda vooruste temaatikat ainesiseselt teiste teemade ja väärtustega.

Juunist augustini 2018 tutvusin teooriaga ja kogusin materjale seoses erinevate tunni teemadega. Ühtlasi valmisid esimesed tunni konspektide visandid ühes metoodika valikuga. Õigluse teemaga seoses kavatsesin käsitleda inimõigusi ja ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtteid Malala Yousafzai elu näitel.

Siinkohal seisin dilemma ees: kuivõrd põhjendatud on rääkida islami taustast kardinaalvooruste kontekstis? Kas peaksin käsitlema õigluse teemat islami kultuurikontekstist lähtuvalt või ÜRO inimõiguste deklaratsiooni silmas pidades?

Septembris 2018 kohtumisel juhendajaga reflekteerisin oma loodava õppematerjaliga seonduvaid murekohti. Jõudsin järeldusele, et õppematerjalis kasutatud (elu)lood peavad eelkõige esitama antud voorust (väärtust). Teiseks võivad lugude tegelased tulla erinevast usulisest traditsioonist.

Novembris 2018 rääkis juhendaja võimalusest kasutada lisaks ainesisesele lõimingule ka ainetevahelist lõimingut. Tutvunud kuuenda klassi ühiskonnaõpetuse ja ajaloo ainekavadega, sain uut inspiratsiooni õppematerjali praktiliste tundide loomiseks. Antud ettepanek kinnitas ka varasemat mõtet laiendada loodava õppematerjali ainekäsitus tervele II kooliastmele, mitte 5. klassile, nagu esialgu plaanisin.

Detsembris 2018 koostasın töö esialgse teoreetilise osa, mis vajab veel täpsustamist, täiendamist ja eksperthinnangut.

Jaauuaris 2019 valmis esimene esialgne tunnikonspekt „Nick Vujicic” (teema „Usk” 1. tund). Kahtlesin teema valikul, kuna see tundus teisele kooliastmele liiga äärmusliku näitena. Teiseks on Nick Vujicic'i eluloos mainitud 10 – aastasena suitsiidi teema. Olin küsimuse ees: kui eetiline on selle kajastamine tavalises tunni situatsioonis? Jagasin oma kahtlusi juhendaja Olga Schihalejeviga, kes julgustas lastega käsitlema ka elu tõsisemaid teemasid. Nick Vujicic'i eluloost jääb siiski valdavalt kõlama elurõõmus ja optimistlik eluhoiak.

Veebruaris 2019 otsustasin käsitleda iga voorust kahes tunnis, kuna ühte tundi surutuna jäi teema käsitus pinnapealseks või lapse eluga seostamatuks. Planeerisin esitada ühes tunnis teemat läbi eeskuju või loo. Teises tunnis aga vastava teema analüüs valdavalt lapse elu kontekstis. Eranditena valmisid tunnikonspektid, kus näiteks enesedistsipliini teises tunnis vaadeldakse teemat läbi kolme erineva usundi ja usu vooruse teises tunnis käsitletakse teemat judaismi näitel.

Veebruarist aprillini 2019 valmisid esialgsed tunnikonspektid: Enesedistsipliin 1. tund – „Gerd Kanter”; Vaprus 1. tund – „Tai noorte jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas”; Tarkus 1. tund – „Kuningas Saalomon”; Tarkus 2. tund – „Õpetussõnad ja vanasõnad”; Armastus 1. tund – “Mis värvi on armastus?”; Armastus 2. tund – „Ema Teresa”; Õiglus 1. tund – „Malala Yousafzai”; Enesedistsipliin 2. tund – „Enesedistsipliin erinevates usundites”; Usk 2. tund – „Seaduse poeg ja seaduse tütar”; Õiglus 2. tund – „Laste õigused ja kohustused”; Vaprus 2. tund – „Igapäevaelu julged valikud”; Lootus 1. tund – „Sadako Sasaki”; Lootus 2. tund – “Lootusega looduses”.

Märtsis ja aprillis 2019 tegelesin tekstitöötusega, kuna loodud õppematerjalide tekstid vajasisid põhjalikku toimetamist – laste jaoks mõistetavaks ja ladusamaks muutmist. Sealjuures tuli jälgida sisu õigsust, kasutatud terminite ja mõistete täpsust. Tekste kirjutades ja redigeerides pöörasin erilist tähelepanu keelekasutusele, erineva kultuuri tõlkimisele ja selle mõistetavaks muutmist eesti lastele.

Muudatusi tuli teha ka tunnis kasutatava materjali ja meetodi valikus. Esialgsetes tunnikonspektides planeerisin loengut ilmestada YouTube videolõikudega, mis tundus igati käepärasena. Siiski osutus nende kasutamine sobimatuks tõlke puudumise tõttu. Otsustasin need asendada slaidiesitlusega toetatud dialoogilise loenguga ja tegin tundide tarvis slaidiesitlused (näiteks „Malala Yousafzai”; „Tai jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas”; „Nick Vujicic”; „Sadako Sasaki”; „Ema Teresa”). Arvan, et video asemel slaidiesitluse kasutamine annab õpetajale võimaluse klassiga loengu ajal suhelda, vaheküsimusi küsida või tekkivat arutelu arendada. Ehk siis õpetaja suhtleb lastega enam kui video vaatamise ajal.

Lisaks õpetaja loengu tekstidele vajasisid ümbersõnastamist ja korrigeerimist nii tunni tegevuste kui rühmatöö juhendid. Tuli hoolega jälgida, kas tegu on juhendiga õpetajale või õpilasele, et sellele vastavalt sõnastada. Juhendid tuli sõnastada nii õpilastele kui õpetajale selgeks ja arusaadavaks.

Tunni tegevuste ja meetodite valikul püüdsin arvestada ka tunni erinevate osade omavahelise sobivusega ning tunni üldkompositsiooniga. Õpetajate töökoormust

arvestades valisin teadlikult tegevusi, mis ei vaja suurt ettevalmistust ja on jõukohased ning teostatavad.

Kõige viimasena valmisid aprillis 2019 lootuse teemaga seotud tunnid, sest sobiva rakursi leidmine osutus keeruliseks väljakutseks. Tegin lootuse teema eeskuju tunni Metro World Child'i rajaja Bill Wilsoni elust ja teenistusest. Antud teema puhul puudusid üldhariduse kontekstis kasutamiseks sobivad allikad, mistõttu otsustasin selle tunni õppematerjalist välja jätta. Asendasin välja jäetud materjali jaapani tüdruku Sadako Sasaki looga, et vähendada lugudes kristluse domineerimist.

Ka lootuse teema teise tunniga olin valiku ees: kas käsitleda lootust läbi erinevate religioonide või näha lootuse seost loodusega? Otsustasin teise lähenemise kasuks, kuna see annab võimaluse käsitleda eestlaste identiteediloomes tihti kasutatud looduse läheduse motiivi ja luua ka õuesõppe tunni. Õuesõppe tunde võib läbi viia igal aastaajal. Teisalt oli see võimalus luua Gardneri multiintelligentsuse teooriast lähtuvalt tund lastele, kellel avaldub *looduslik – loomulik intelligentsus*. Õuesõppe tund loob mõnusat vaheldust klassiruumis veedetud aja kõrval enamikele õpilastele.

III. Õppematerjali tutvustus

Õppematerjal asub usundiõpetuse kodulehel: <http://usundiopetus.weebly.com/voorused.html>. Materjali 14 teemat on jagatud igaüks erinevasse akordionisse (vaata joonis 1).

Usundiõpetus

Avaleht

Seadusandlus

Õpilasele

Usundid ja konfessioonid Eestis

Õpetajale

ENG

Väärtused ja valikud: tunnid kardinaalvoorustest

Õppematerjalid on koostanud Merike Olt-Kleebland

Siit leiab usundiõpetuse II kooliastme kursuse "Väärtused ja valikud" 14 tunni õppematerjalid. Eetika teemat on neis käsitletud läbi kardinaalvooruste – õiglus, vaprus, enesedistsipliin (mõõdukus), (elu)tarkus, usk, lootus, armastus. Erinevad voorused tuuakse õpilasele erinevate juhtumikirjelduste, eeskujude ja elulugude kaudu. Lisaks narratiividele ja elulugudele on kasutatud õppemeetoditena aktiivõppemeetodid – rühmatööd, arutelud, võimalike dilemma arutelu, rollimängud, refleksioon. Erinevaid voorusi läbitakse paaritundidena. Loodud tundides ei käsitleta kardinaalvoorusi teoreetiliselt ja süvendatult nende ajastust lähtuvalt. Pigem käsitletakse neid kui väärtusi, mis võivad mõjutada õpilase hoiakuid ja suhtumisi või vormida õpilase iseloomu.

ÕIGLUS: MALALA YOUSAFZAI

+

ÕIGLUS: LASTE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

+

VAPRUS: TAI NOORTE JALGPALLIMEESKOND THAM LUANGI KOOPAS

+

VAPRUS: IGAPÄEVAELU JULGED VALIKUD

+

ENESEDISTSIPLIIN: GERD KANTER

+

ENESEDISTSIPLIIN ERINEVATES USUNDITES

+

TARKUS: SAALOMON

+

TARKUS: ÕPETUS- JA VANASÕNAD

+

USK: NICK VUJICIC

+

USK: SEADUSE POEG JA SEADUSE TÜTAR

+

LOOTUS: SADAKO SASAKI

+

LOOTUSEGA LOODUSES

+

ARMASTUS: MIS VÄRVI ON ARMASTUS?

+

ARMASTUS: EMA TERESA

+

TERMINID

+

Joonis 1. Teemade jaotus

Iga akordioni seest leiab õpetaja järgmised jaotused: iga tunni jaoks kirjeldatud taotletavad õpitulemused, kolm peamist tunni etappi (*sissejuhatus, uue õppimine, kinnistamine*), tegevused koos vajalike lisadega (*esitlused, töölehed, instruksioonid*), tunni läbiviimiseks vajalike vahendite ning õppematerjali koostamiseks kasutatud kirjanduse nimekirja (vaata joonis 2). Terminid on välja toodud nii vastava tunni tegevuse juures kui ka kõigi tundide koondnimekirjana eraldi akordionis (vaata joonised 1 ja 3).

ÕIGLUS: MALALA YOUSAFZAI

+

ÕIGLUS: LASTE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

+

VAPRUS: TAI NOORTE JALGPALLIMEESKOND THAM LUANGI KOOPAS

—

Tunni sissejuhatuses saavad õpilased meeskonnatöö kogemuse läbi meeleoluka mängu "Üks keha". Tunnis analüüsitakse vapruste teemat seoses Tham Luangi koopa päästeoperatsiooniga 2018. aastal Tai Chiang Rai provintsis. Tunni kinnistavas osas toimub teemakohane arutelu.

Taotletavad õpitulemused	Sissejuhatus	Uue õppimine	Kinnistamine	Vahendid ja kirjandus
--------------------------	--------------	--------------	--------------	-----------------------

Õpilane ...

- näeb vapruste avaldumist Tham Luangi koopa päästeoperatsioonil;
- väljendab oma mõtteid vapruste kuuldud loo põhjal;
- mõistab meeskonnatöö/koostöö tähendust läbi mängu.

VAPRUS: IGAPÄEVAELU JULGED VALIKUD

+

Joonis 2. Tunni materjalide liigendus

Terminid

BBC - (ingl British Broadcasting Corporation), Suurbritannia meediakompanii, maailma suurim meediskorporatsioon.

islam - järgijate arvu poole suuruselt teine religioon maailmas, mille rajas prohvet Muhamed Araabias 7. sajandil.

koraan - islamiusu pühakiri. Islamiusulised usuvad, et Koraan on Muhamedile antud ilmutuse üleskirjutus.

moslem - islamiusuline.

Pakistan - Pakistani Islamivabariik, riik Lõuna-Aasias. [Vaata kaarti!](#)

taliban - Afganistanis 1990. aastate keskel tekkinud äärmuslik poliitiline ja religioosne rühmitus.

urdu keel - Pakistani riigikeel. Kuula enimlevinud urdu fraasi! <https://www.youtube.com/watch?v=sQl4r-jjjXg>

Joonis 3. Terminid koos teemakohaste lisaviidetega

Õppematerjali paaristundide üks tund käsitleb teemat läbi eeskuju või loo. Teises tunnis on valdavalt vastava vooruse analüüs lapse elu kontekstis. Eranditeks on enesedistsipliini teine tund, kus teemat vaadeldakse kolme maailmausundi näitel ja usu vooruse teine tund, kus teemat käsitletakse judaismi näitel.

Tunni tegevuste juures on sulgudes ära toodud ka tegevusele kuluv orienteeruv aeg, et õpetajal oleks võimalik oma ettevalmistusi planeerida (vaata joonis 4).

VAPRUS: TAI NOORTE JALGPALLIMEESKOND THAM LUANGI KOOPAS				
VAPRUS: IGAPÄEVAELU JULGED VALIKUD				
Tunni sissejuhatavas osas kirjutavad õpilased rühmatööna oma kõikvõimalikud hirmud. Tunni rühmatöös "Julged valikud" analüüsitakse, milline käitumisviis on igapäeva olukorras mõistlik ja julge. Tunni kinnistavas osas esitavad õpilased etteantud situatsiooni põhjal lühinäidendi.				
Taotletavad õpitulemused	Sissejuhatus	Uue õppimine	Kinnistamine	Vahendid ja kirjandus
Õpetaja mõtted hirmu ja julguse teemal (2 min): Tegelikult on julgus ja hirm omavahel tihedalt seotud. Kõik inimesed kardavad midagi. Hirmul on võime meie tegutsemissoovi halvata või hoopis tegutsema panna. Peaksime endalt küsima, kuidas oma hirmudega toime tulla. Võime saada julgemaks, kui suudame olukorra enda jaoks lahti seletada ja siis püüame sellega toime tulla. Vahel on hirmud vajalikud. Need hoiatavad meid tegemast asju, mida me ei peaks tegema. Julgus on võime hirmuga silmitsi seistes. See on millegi tegemine isegi siis, kui see tundub tõeliselt raske ja hirmutav. Julgus on võime olla üle raskest, ohtlikust või hirmutavast olukorrast. Rühmatöö "Julged valikud" (15 min). - Õpilased võtavad loosiga ühe juhtumi. (juhtumite kirjeldused väljatrükiks) - Loevad olukorra ja otsustavad ühiselt, milline on antud olukorras julge käitumine. - Leiavad olukorrale sobiva lahenduse ja esitavad lühinäidendi. Olukorrad rühmadele: - Robin näeb pealt, kuidas üks tema klassikaaslastest saab teise käest peksta. - Sõbrad kutsuvad Marekit suitsu/alkoholi proovima. - Laur on palju kontrolltõuke õppinud ja tema pingaasber üritab tunnis tema pealt epikordada.				

Joonis 4. Tegevuste kirjeldused

Järgnevalt kirjeldan igat tunnietappi lähemalt. Seejärel tutvustan iga tundi lähemalt ning viimaks kirjeldan õppematerjalide kitsaskohti ja edasiarenduse võimalusi.

1. Sissejuhatus

Tunni sissejuhatavas osas on kirjeldatud tegevus või mäng, mille eesmärgiks on haarata õpilaste tähelepanu ja luua esmaseid seoseid käsitletava teemaga. Selleks võib olla tunni teemaga seotud sõnade väljamõtlemine. Usu teema teises tunnis „Seaduse poeg ja seaduse tütar” leiavad õpilased pere ja suhetega seotud sõnu vastavatele tähtedele U – S – K. Armastuse teema teise tunni „Mis värvi on armastus?” ajurünnakus leiavad õpilased armastuse teemaga seotud kõikvõimalikke nimi-, omadus-, tegusõnu jne.

Valitud mängud „Üks keha” ja „Sõlmed” aitavad lastel mõista iga üksiku panust ja koostöö tähendust, mis on seotud tundide vapruste („Tai jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas”) ja lootuse („Sadako Sasaki”) teemadega. Koos tegutsevatel mängijatel tuleb omavahel suhelda ja üksteisega arvestada, et leida võimalikke lahendusi. Mängud võimaldavad ka füüsilist liikumist.

2. Uue õppimine

Sissejuhatusele järgneb uue õppimine: õpetaja lühiloeng või lugu ning sellega seotud arutelu.

Pertti Luumi usub, et lugude jutustamisel on ühendav toime. Jutustused kujundavad sotsiaalse grupi identiteeti ning kuulajaskond saab omavahel lähedasemaks (Luumi 2005, lk 9). Valgu ja Schihalejevi hinnangul toetavad lood nii kujutlusvõime, suhtlemisoscuse kui iseseisva mõtlemise arengut (Valk, Schihalejev 2008, lk 186).

Valgmaa ja Nõmme arvates kuulub õpetaja loeng tänapäeval interaktiivsete meetodite hulka ja selle eesmärgiks on huvi äratamine ning ülevõhoidmine. Loeng ei tohiks olla ühesuunaline, vaid andma võimalusi lastel küsimusi esitada (Valgmaa, Nõmm 2008, lk 71).

Õpetaja loengusse põimitud arutelu küsimused annavad õpilastele võimaluse avaldada oma arvamust ja teemat enam mõista.

Avatud küsimuste abil avastavad õpilased uusi seoseid oma mõtete, faktide või väärtuste vahel. Teisalt suunavad avatud küsimused õpilasi väljendama oma mõtteid ja arutlusi pikemalt (Kalberg, Pärtelpoeg 2012, lk 63). Jody Spiro arvates võiksid arutelud olla kui „ühisotsingud”, kus avastatakse enda jaoks midagi uut. Aruteludes osalemine muudab õpilased õpetamisprotsessis aktiivseks. Head kõnelejad ja kuulajad peavad olema nii õpetaja kui õpilased (Spiro 1996, lk 30). Aruteludes tuleks väärtustada õpilaste arvamusi ja suunata õpilasi väärtustama ka oma kaaslaste arvamusi. Ollakse avatud teiste seisukohtade kaalutleval kuulamisel. Õpilaste vigu on võimalik kasutada õppimiskogemusena (*Ibid.* 1996, lk 23).

Õppematerjali loengute visualiseerimiseks on loodud slaidiesitlus või lisatud YouTube videolõik.

Esitluse või video vaatamise ajal esitatakse õpilastele erinevaid tähelepanu suunavaid ülesandeid. Näiteks tuleb Gerd Kanteri video vaatamise ajal õpilasel leida vastused küsimustele: *Kus ja mis aastal toimub tegevus? Milline sportlane (kes) esindab Eestit? Millise spordialaga on tegu? Mis muudab selle võistluse Eesti jaoks eriliseks?* Ema Teresa slaidiesitluse ajal tuleb õpilastel kirjutada vihikusse/paberile 4 olulist etappi ema Teresa elust.

Põldaru sõnul aitab näitlikustamine teises kooliastmes uut teemat paremini kinnistada, kuna õpilaste abstraktne mõtlemine on veel madalal tasemel (Põldaru 2006, lk 51).

Õppematerjali tunni tegevused võimaldavad erinevaid kunsti- ja loovtegevusi. Nii valmib rühmade loovtööna poster teemal „Mis värvi on armastus?” Lindsey Joiner märgib, et „mitmesugused kunstilisele ja loovale eneseväljendusele keskenduvad tegevused toetavad väärtuskasvatuse põhimõtteid ja aitavad kaasa isiksuse üldisele arengule” (Joiner 2018, lk 7).

Enesedistsipliini teises tunnis on õpilastel võimalus kuulata nii erinevate

religioonide muusikat kui värvida mandalat. Maggie Webster märgib, et religioonis on kasutatud spirituaalsuse väljendamiseks ka kunsti. Nii võib mandala kujundamine aidata lapsel seesmiselt analüüsida oma isiklikke mõtteid antud religioonist ja tema tähendusest. Ka on enamikel religioonidest läbi ajaloo lähedane suhe muusikaga, mida on kasutatud ülistuseks, et väljendada nii oma usku kui tundeid (Webster 2010, lk 29).

Lootuse teema teises tunnis „Lootusega looduses” on õpilaste ülesandeks pildistada loodusfotosid. Phyllis Vos Wezelmani hinnangul võimaldab fotograafia kasutamine lugude rääkimist erineval viisil. Loodud fotode abil saab huvi äratada, informatsiooni edastada ja selgitada ning diskussiooni alustada (Wezelman 2004, lk 61).

3. Kinnistamine

Tunni viimases osas kinnistatakse õpitut individuaalse tööna, erinevaid rühmatöid sooritades või loovtegevuse kaudu. Mõnel juhul on omavahel kombineeritud individuaalne, paaris- ja rühmatöö. Tunni lõpus reflekteeritakse tunnis kuuldu ja kogetu üle.

Tunni tegevuste valikul olen pööranud tähelepanu õpilase eneseväljendus- ja sõnastamisoskuse arendamisele. Sellised ülesanded on näiteks: raporti kirjutamine (Õiglus 1. tund – „Malala Yousafzai”); töö tekstiga ja küsimuste sõnastamine (Tarkus 1. tund – „Kuningas Saalomon”); omaloomingulise õpetus- või vanasõna loomine (Tarkus 2. tund – „Õpetussõnad ja vanasõnad”); projekti idee sõnastamine (Armastus 2. tund – „Ema Teresa”).

Kalbergi ja Pärtelpoja sõnul soodustab kirjutamine õpilase iseseisvat mõtlemist, juhib teda sügavamale sisevaatlusele ja muudab uurivamaks (Kalberg, Pärtelpoeg 2012, lk 128). Eve Volteini hinnangul ollakse teises kooliastmes võimelised nii arutlema loetud teksti põhjal kui esitama teksti kohta erinevaid küsimusi. Õpetajal tuleks luua pidevalt uusi õpituatsioone selle harjutamiseks, kuna lugemine on raske vaimne töö (Voltein 2002, lk 5). Õppematerjali tundide erinevate

rühmatööde tulemusena õpivad õpilased ise küsimusi sõnastama ja esitama; vastama nii fakti kui avatud küsimustele; põhjendama oma arvamust.

„Laste õigused ja kohustused” tunni rühmatöös ollakse ise õpetajad ja selgitatakse õpitut oma klassikaaslastele. Branderi jt hinnangul võivad noored olla väga head õpetajad oma eakaaslaste õpetamisel ja nende suhtumise muutmises. Probleemide ja teemade selgitamine eakaaslastele aitab seisukohti endagi jaoks selgemaks mõelda (Brander jt 2014, lk 363).

4. Tundide lühiülevaade

1. Õiglus

1. tund „Malala Yousafzai”

Tunni sissejuhatavas osas „Ebaõiglased vahendid” loob õpetaja olukorra, kus kahel õpilasel tuleb välja lõigata kujundid, kasutades selleks ebavõrdseid vahendeid (käärid versus rebimistehnika). Õigluse teemat käsitletakse Malala Yousafzai, tuntud tüdrukute ja naiste õiguste eest võitleja, elu näitel islami usule tuginedes. Tunni kinnistavas osas on õpilane BBC ajakirjaniku rollis, kelle ülesandeks on kirjutada raport tegelikust kooli probleemist.

2. tund „Laste õigused ja kohustused”

Tunni sissejuhatav tegevus „Avatud mikrofoni” võimaldab õpilastel märgata igapäevaelu näiteid ebaõiglusest. Tunnis analüüsitakse laste õiguste ja kohustuste vahelisi seoseid. Kinnistava osa rühmatööde eesmärgiks on õppida ise ja selgitada oma rühma teemat klassikaaslastele.

2. Vaprus

1. tund „Tai noorte jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas”

Tunni sissejuhatuses saavad õpilased meeskonnatöö kogemuse meeleoluka mängu abil „Üks keha”. Tunnis analüüsitakse vaprust teemat seoses Tham Luangi koopa

päästeoperatsiooniga 2018. aastal Tai Chiang Rai provintsis. Tunni kinnistavas osas toimub teemakohane arutelu.

2. tund „Igapäevaelu julged valikud”

Tunni sissejuhatavas osas kirjutavad õpilased rühmatööna oma kõikvõimalikud hirmud. Tunni rühmatöös „Julged valikud” analüüsitakse, milline käitumisviis on igapäeva olukorras mõistlik ja julge. Tunni kinnistavas osas esitavad õpilased etteantud situatsiooni põhjal lühinäidendi.

3. Enesedistsipliin (mõõdukus)

1. tund „Gerd Kanter”

Sissejuhatavas osas tehakse virgutavat harjutust „Kuidas tool mulle sobib?”. Tunnis käsitletakse enesedistsipliini teemat läbi Gerd Kanteri eeskuju ja kujunenud põhimõtete (raamatu „15 sammu võiduni” näitel). Kinnistavas osas analüüsivad õpilased individuaal- ja rühmatöö käigus enesedistsipliiniga seonduvat oma elus.

2. tund „Enesedistsipliin erinevates usundites”

Tunnis vaadeldakse erinevaid enesedistsipliini praktikaid kolme maailmausundi näitel. Õpilane hindab mõtiskluse ja vaikuse tähendust oma elus. Tundi ilmestab erinevate usundite muusika kuulamine ja kunstipäraselt mandala kujundamine.

4. Tarkus (elutarkus)

1. tund „Kuningas Saalomon”

Tunni juhatab sisse lugu *saalomonlikust otsusest* „Tark kohtumõistja”. Teemat illustreerivad lood kuningas Saalomoni erakordsest tarkusest ja otsustusvõimest. Kinnistava osa rühmatöö „Seeba kuninganna küsitleb kuningas Saalomoni“ tulemusena saavad õpilased teada fakte Iisraeli ajaloo ja judaismi kohta.

2. tund „Õpetussõnad ja vanasõnad”

Sissejuhatavas osas saavad õpilased tuua näiteid vanematelt ja vanavanematelt õpitud oskuste ja elutarkuse kohta. Tunnis arutletakse õpetussõnade ja eesti vanasõnade tähenduse üle ja elutarkuse esinemisest igapäevaelus. Kinnistava osa paaristöö „Meie tarkusetera” ülesandeks on omal valikul: a) sõnastada, näidelda või räppida omaloomingulisi õpetus- ja vanasõnu; b) näidelda või räppida etteantud õpetus- ja vanasõnu.

5. Usk

1. tund „Nick Vujicic”

Tunnis vaadeldakse usu teemat Nick Vujicic`i väljakutsete ja optimistliku eluhoiaku näitel. Kinnistava osa rühmatöös „Kingad” vastavad rühmad oma märksõnadest lähtuvalt küsimustele ja analüüsivad oma hoiakuid nii Nick Vujicic`i loo põhjal kui esitavad oma mõtteid ja seisukohti.

2. tund „Seaduse poeg ja seaduse tütar”

Tunni sissejuhatuses leiavad õpilased pere ja suhetega seotud sõnu vastavatele tähtedele U – S – K. Tunnis vaadeldakse usulise traditsiooni tähendust judaistlikus kontekstis bar mitzva (*seaduse poeg*) ja bat mitzva (*seaduse tütar*) rõõmsameelse sündmuse läbi. Kinnistava osa rühmatöös „Mesitaru” arutlevad õpilased erilise sünnipäeva tähenduse ja selle tähistamise üle oma elus.

6. Lootus

1. tund „Sadako Sasaki”

Tunni sissejuhatavas tegevuses „Sõlmed” peavad õpilased lahti harutama lootusetu kätepuntra. Lootuse teemat mõtestatakse läbi jaapani tüdruku Sadako Sasaki loo. Kinnistavas osas võldivad õpilased jaapani origami kure, mille tiibadele kirjutavad lootusrikkaid, lootust andvaid sõnumeid sõbrale, perele, klassile jne.

2. tund „Lootusega looduses”

Õuesõppe tunnis lähevad õpilased loodusesse (park, koolihoov, haljasala), et märgata lootust looduses. Tunni sissejuhatavas osas mõtiskleb õpetaja koos õpilastega sõnade *lootus* – *loodus* võimalike seoste üle ja eestlaste looduse läheduse teemal. Õuesõppe paaristöö „Lootus looduses” ülesandeks on märgata ja leida erinevaid loodusobjekte ning pildistada kaks loodusfotot: a) loodusfoto lähivaates; b) loodusfoto suures plaanis.

7. Armastus

1. tund „Mis värvi on armastus?”

Tunnis arutletakse armastuse tähenduse, selle esinemise ja avaldumise üle igapäevaelus. Teemat sissejuhatavas ajurünnakus pakuvad õpilased kõikvõimalikke armastuse teemaga seonduvaid sõnu ja väljendeid. Tunni põhitegevuse käigus valmib rühmatöö poster „Mis värvi on armastus?”

2. tund „Ema Teresa”

Armastuse teemat vaadeldakse läbi ema Teresa elu, teenimise ja kutsumuse. Rühmatöö tulemusena valmib ühisprojekt „Armastus on tegu“ või „Ma armastan aidata“, mille käigus mõeldakse välja ja planeeritakse tegevusi, et väljendada ühiselt oma armastust ja hoolivust kaasinimese vastu.

5. Kitsaskohad ja edasiarenduse võimalused

Õppematerjali koostamine seab selle loojale suure vastutuse. Loodud materjali üheks kitsaskohaks on kindlasti eeskujud, lood ja näited, mis aeguvad kiiresti muutuvast maailmast ega kõneta enam kaasaega. Mõnel juhul aeguvad ka materjalis kasutatud meetodid ja tunni tegevused. Suure tõenäosusega ammendub juba mõne aja möödudes loomingulise õpetaja jaoks sama materjali kasutamine.

Loodud õppematerjalis võinuks olla kas klassikalisi voorusi sissejuhatav tund või teemat kokkuvõttev tund. Sissejuhatavat tundi ei koostanud ma põhjusel, et see oleks minu hinnangul muutnud teema edastamise fookust. Antud õppematerjali eesmärgiks on mõtestada voorusi viisil, kus õpilane ise avastab, analüüsib ja reflekteerib kuulnud vooruse üle. Vooruste temaatika kokkuvõtvaks tunniks on möödunud neliteist nädalat, mistõttu reflekteeriv tund oleks igati asjakohane.

Koostatud õppematerjalis on esindatud peamiselt neli maailmareligiooni, mistõttu näen materjali ühe edasiarendamise võimalusena käsitleda enam erinevaid religioone ning maailmavaateid – neid illustreerivaid lugusid ja esindajaid. Loodud õppematerjali tunni tegevuste valik on piiratud, mistõttu võiks tundidele olla lisatud nii alternatiivseid tunni tegevusi kui lähtuda nende planeerimisel veelgi enam erinevatest andelaadidest.

Kokkuvõte

„Õppematerjal kardinaalvooruste mõtestamiseks II kooliastmes” on õppevahend, mida saavad kasutada erinevad aineõpetajad.

Õppematerjal koosneb neljateistkümnest ainetunnist, kus käsitletakse eetika teemat läbi kardinaalvooruste (*õiglus, vaprus, enesedistsipliin (mõõdukus), (elu)tarkus, usk, lootus, armastus*).

Erinevad voorused tuuakse õpilaseni läbi eeskujude ja elulugude, erinevate juhtumikirjelduste kaudu.

Loodud tundides ei käsitleta kardinaalvoorusi teoreetiliselt ega süvendatult nende ajastust lähtuvalt. Klassikalisi voorusi ei õpetata normatiivselt. Pigem vaadeldakse neid kui väärtusi, mis võivad mõjutada õpilase hoiakuid ja suhtumisi või vormida õpilase iseloomu. Tunni tegevuste eesmärgiks on toetada õpilaste refleksiooni, kus õpilane analüüsib kriitiliselt ja mõtestab õpitud vooruse tähendust oma elu kontekstis. Õpilased mõtestavad kuuldud väärtuste tähendust antud maailmavaate või religiooni esindaja jaoks ja suudavad neid aktsepteerida.

Eeskujude ja lugude kõrval on kasutatud erinevaid aktiivõppemeetodeid – rühmatöid, arutelusid, võimalike dilemma analüüsi, rollimänge ja refleksiooni. Loodud õppematerjali tunni tegevused arendavad õpilaste eneseväljendus- ja sõnastamisoskust, võimaldavad erinevaid kunsti- ja loovtegevusi.

Õppematerjali koostamisel on lähtutud nii riikliku õppekava üldosast kui II kooliastme usundiõpetuse, inimeseõpetuse, 6. klassi ühiskonnaõpetuse ja ajaloo ainekavadest. Õppematerjalis kasutatakse nii usundiõpetuse aine sisest kui ainetevahelist lõimingut. Viimane võimaldab õppematerjali laiemat kasutusala ja loob eelduse õpilase maailmapildi avardamiseks.

Lisaks sotsiaalainetele on lõimingut ka kunsti, eesti keele ja kirjandusega.

Tunni tegevuste ettevalmistamisel on arvestatud nüüdisaegse õpikäsitusega, mille kohaselt peetakse oluliseks konstruktivistlikku lähenemist, koostöist õppimist ja õppeprotsessis suurema otsustamisõiguse ja tegevusvabaduse andmist.

Nüüdisaegse õpikäsituse kõrval on tunni tegevuste planeerimisel arvestatud ka Howard Gardneri multiintelligentsuse teooriaga inimese erinevatest andelaadidest. Gardneri teooriast lähtuvalt on arvestatud laste individuaalset õppimisstiili ja erinevaid andelaade, et anda võimalus nende arenguks ja koostööks.

Loodud õppematerjali leiab usundiõpetuse kodulehel (<http://usundiopetus.weebly.com/voorused.html>). Õppematerjal on koostatud 14 tunni kohta:

1. Õiglus: 1. tund – „Malala Yousafzai”; 2. tund – „Laste õigused ja kohustused”;
2. Vaprus: 1. tund – „Tai noorte jalgpallimeeskond Tham Luangi koopas”; 2. tund – „Igapäevaelu julged valikud”;
3. Enesedistsipliin (möödukus): 1. tund – „Gerd Kanter”; 2. tund – „Enesedistsipliin erinevates usundites”;
4. Tarkus: 1. tund – „Kuningas Saalomon”; 2. tund – „Õpetussõnad ja vanasõnad”;
5. Usk: 1. tund – „Nick Vujicic”; 2. tund – „Seaduse poeg ja seaduse tütar”;
6. Lootus: 1. tund – „Sadako Sasaki”; 2. tund – „Lootusega looduses”;
7. Armastus: 1. tund – „Mis värvi on armastus?”; 2. tund – „Ema Teresa”.

Erinevaid voorusi läbitakse paaristundidena. Ühes tunnis esitatakse voorust läbi eeskuju või loo. Teises tunnis toimub teemakohane analüüs lapse elu kontekstis.

Iga tunni jaoks on kirjeldatud taotletavad õpitulemused, kolm peamist tunni etappi, tegevused koos vajalike lisadega (esitlused, töölehed, instruktsioonid), toodud ära tunni läbiviimiseks vajalikud materjalid ning õppematerjali

koostamiseks kasutatud materjal. Tunni kolme peamise etapi tegevusi kirjeldatakse sissejuhatuses, uue õppimises ja kinnistamises.

Loodan, et „Õppematerjal kardinaalvooruste mõtestamiseks II kooliastme usundiõpetuses” leiab kasutust erinevate aineõpetajate poolt ja on inspiratsiooniks uute usundiõpetuse õppematerjalide loomisel teises kooliastmes.

Akadeemilises osas kasutatud kirjandus

Brander, Patricia; **De Witte**, Laure; **Ghanea**, Nazila; **Gomes**, Rui; **Keen**, Ellie; **Nikitina**, Anastasia; **Pinkeviciute**, Justina. *Kompass. Noorte inimõiguste käsiraamat*. Tallinn: Kirjastus Argo, 2014.

Burnett, Garry. *Õpime õppima. Muudame õppimise tõhusaks kõikidele õppuritele*. Tartu: Studium, 2005.

Carlsson, Anu. Inimene väärtustajana teel iseenda poole – omnia mea mecum porto. – *Kõneldud ja elatud väärtused erinevates pedagoogilistes kultuurides*. Kuurme, Tiiu. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2011. Lk 11–42.

Elton–Chalcraft, Sally. Introduction: creative religious education. – *Teaching Religious Education Creatively*. Elton–Chalcraft, Sally. United Kingdom: Taylor&Francis Ltd, 2014. Lk 3–18.

Joiner, Lindsey. *Kunstiteraapilised tegevused lastele ja noortele*. Tartu: Studium, 2018.

Kalberg, Greta–Eva; **Pärtelpoeg**, Meeli. *Võtete varamu klassiõpetajale*. Tartu: Studium, 2012.

Kõiv, Kristi. Lõiming inimeseõpetuses. – *Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas*. Jaani, Jutta; Aru, Liisa. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, 2010. Lk 345–361.
<https://www.hm.ee/sites/default/files/l6imingukogumik.pdf> 25.04.2019.

Kõiv, Kristi. Sotsiaalainete valdkondlik lõiming. – *Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas*. Jaani, Jutta; Aru, Liisa. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, 2010. Lk 342–345.
<https://www.hm.ee/sites/default/files/l6imingukogumik.pdf> 25.04.2019.

Laanvee, Ervin. *Harjutused ja mängud lapse arengut toetava tegevusena. 24 praktilist harjutust*. Tallinn: Logoserv, 2004.

Lucas, Timothy. Lapse väärikus. – *Õppiv kool. Viie distsipliini käsiraamat haridustöötajatele, lapsevanematele, ja kõigile, kellele haridus korda läheb*. Senge, Peter; Cambron–McCabe, Nelda; Lucas, Timothy; Smith, Bryan; Dutton, Janis; Kleiner, Art. Tartu: Atlex, 2009. Lk 124–129.

Luumi, Pertti. Lugude roll kultuuris. – *Kristlik Kasvatus* 2/2005. Lk 8–12.

Narvaez, Darcia. Integreeriv eetiline kasvatus. – *Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik*. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2009. Lk 312–367.

Neeme, Meedi. Väärtuskasvatus toimib läbi (kooli)elupraktika. – *Kõneldud ja elatud väärtused erinevates pedagoogilistes kultuurides*. Kuurme, Tiiu. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2011. Lk 142–160.

Pedaste, Margus. Nüüdisaegse õpikäsituse mudel. <https://sisu.ut.ee/opikasisitus/5-n%C3%BC%C3%BCdisaegse-%C3%B5pik%C3%A4situse-mudel> 23.04.2019.

Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 5 Ainevaldkond „Sotsiaalsained”. <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1220/7201/7003/1m%20lisa5.pdf#> 26.04.2019.

Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 9 Valikõppeaine „Usundiõpetus”. <https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1220/7201/7003/1m%20lisa9.pdf#> 26.04.2019.

Põldaru, Amino. *Ajalugu läbi erinevate meetodite kuuendas klassis. Õpetajaraamat*. Imavere: Imaprint, 2006.

Salumaa, Tarmo; **Talvik**, Mati. *Aktiivõppe meetodid III*. Tallinn: Merlecons, 2010.

Schihalejev, Olga; **Jung**, Nelli. Sissejuhatus. – *Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas?* Schihalejev, Olga. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, 2012. Lk 7–13.

Senge, Peter. Industriaalajastu haridussüsteem. – *Õppiv kool. Viie distsipliini käsiraamat haridustöötajatele, lapsevanematele, ja kõigile, kellele haridus korda läheb*. Senge, Peter; Cambron-McCabe, Nelda; Lucas, Timothy; Smith, Bryan; Dutton, Janis; Kleiner, Art. Tartu: Atlex, 2009. Lk 35–67.

Spiro, Jody. Aktiivõpe tunni kontekstis. – *Aktiivõppe käsiraamat*. Riigi Kooliamet. USA Hariduse Arenduskeskus. Aher, Sirje; Kala, Urve. Tallinn: Avita, 1996. Lk 23–27.

Spiro, Jody. Diskussiooniks vajalike küsimuste esitamise üldised võtted. – *Aktiivõppe käsiraamat*. Riigi Kooliamet. USA Hariduse Arenduskeskus. Aher, Sirje; Kala, Urve. Tallinn: Avita, 1996. Lk 30–31.

Spiro, Jody. Sissejuhatus. – *Aktiivõppe käsiraamat*. Riigi Kooliamet. USA Hariduse Arenduskeskus. Aher, Sirje; Kala, Urve. Tallinn: Avita, 1996. Lk 7–12.

Teece, Geoff. Creative learning about and from religion: principles underpinning effective RE planning and religious understanding. – *Teaching Religious Education Creatively*. Elton-Chalcraft, Sally. United Kingdom: Taylor&Francis, 2014. Lk 18–33.

Usundiõpetuse materjalid. <http://usundiopetus.weebly.com/otildepetajale.html>
27.04.2019.

Valgmaa, Reet; **Nõmm**, Erle. *Õpetamisest: eesmärgist teostuseni. Õpetajaraamat*. Tartu: Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus, 2008.

Valk, Pille. *Religiooniõpetus – Mis? Miks? Kuidas?* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009.

Valk, Pille; **Schihalejev**, Olga. Lugudest ja nende loomisest. – *Töid religioonipedagoogikast I*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008. Lk 181–203.

Voltein, Elve. *Oskajaks lugejaks. Metoodiline materjal*. Imaprint, 2002.

Webster, Maggie. *Creative Approaches to Teaching Primary RE*. United Kingdom: Taylor&Francis, 2010.

Wezeman, Phyllis Vos. *100 creative teaching techniques for religion teachers.* Ohio: Twenty Third Pubns, 2004.

Õpikäsitus. Haridus– ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et/opikäsitus>
23.04.2019.

Õpikäsitusest ja selle muutumisest. https://www.hm.ee/sites/default/files/har_min_broshyyr_12lk_est_veebi.pdf 23.04.2019.

Õppematerjalide koostamiseks kasutatud kirjandus

Alaja, Seppo; **Palho**, Aino; **Sarsa**, Riitta. *Hea Karjane III. Õpetajaraamat*. Tallinn: Logos, 1994.

Batchelor, Mary. *Piiblit avades*. Tallinn: Eesti Piibliselts, 1998.

Brander, Patricia; **De Witte**, Laure; **Ghanea**, Nazila; **Gomes**, Rui; **Keen**, Ellie; **Nikitina**, Anastasia; **Pinkeviciute**, Justina. *Kompass. Noorte inimõiguste käsiraamat*. Tallinn: Kirjastus Argo, 2014.

Eisen, Matthias Johann. *Eesti vanasõnad*. Tallinn: Perioodika, 1993.

Ema Teresa. *Minu kutsumus on armastus*. Tallinn: Logos, 2002.

Gorak–Sosnowska, Katarzyna; **Kubarek**, Magdalena. *Islamimaailmas. Didaktiline materjal keskkooliõpetajatele*. Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut, 2009.

Halme, Lasse; **Parviola**, Jarno; **Sjöblom**, Tom; **Vaaramo**, Riitta. *Usundid. Müüdid. Jumalad. Tavad. Sümbolid. III kooliastme usundiõpetuse õpik*. Tallinn: Koolibri, 2010.

Hommik–Mrabte, Kätlin. *Islami viis tugisammast algajatele ja kesktasemele. Esimene väljaanne*. Tallinn: Eesti Islami Kogudus, 2010.

Johnstone, Jill. *Sina võid muuta maailma*. Inglismaa: Operation Mobilisation, 1997.

Joiner, Lindsey. *Kunstiteraapilised tegevused lastele ja noortele*. Tartu: Kirjastus Studium, 2018.

Jõgisalu, Harri. Loodusest lastele. – *Mets ja kultuur*. Relve, Hendrik; Moor, Argo; Puss, Fred; Hiimäe, Mall; Prits, Maret; Runnel, Pille; Meel, Raul; Erik, Ain; Jõgisalu, Harri. Tartu: Eesti Roheline Liikumine, 1997. Lk 55–65.

Kanter, Gerd; Rebane, Raul. *15 sammu võiduni.* Tallinn: Menu Kirjastus, 2009.

Kavelin Popov, Linda; Popov, Dan; Kavelin, John. *Vooruste teejuht. Käsiraamat vanematele vooruste õpetamiseks.* Tallinn: Roya Vojdani, 1995.

Kõiv, Mait; Piir, Milvi Martina. *Vanaaeg. Ajalooõpik 6. klassile. I osa.* Tallinn: Avita 2010.

Leesi, Lauri. *Väikese eurooplase lugemik.* Tallinn: Avita, 1999.

Maasburg, Leo. *Ema Teresa Kolkatast.* Tallinn: Kirjastus Gallus, 2017.

Mauranen, Maija–Liisa. *Leeriõpik Nr:1. Maailma usundid.* Keuruu: Kirjastus „Otava”, 1990.

Piiblientsüklopeedia. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse Keskus, 1996.

Mikita, Valdur. *Kukeseene kuulamise kunst. Läänemeresoome elutunnet otsimas.* Vara: Kirjastus Välgi metsad, 2017.

O`Connell, Mark; Airey, Raje. *Märgid ja sümbolid. Illustreeritud entsüklopeedia.* Tallinn: Sinisukk, 2007.

Prits, Maret. Mets inimese tundemaailma kujundajana ja tasakaalustajana. – *Mets ja kultuur.* Relve, Hendrik; Moor, Argo; Puss, Fred; Hiiemäe, Mall; Prits, Maret; Runnel, Pille; Meel, Raul; Erik, Ain; Jõgisalu, Harri. Tartu: Eesti Roheline Liikumine, 1997. Lk 36–41.

Rienecker, Fritz; Maier, Gerhard. *Suur Piiblientsüklopeedia. 6000 märksõna.* Tallinn: Logos, 2011.

Schiller, Pam; Bryant, Tamera. *Väärtuste raamat. Kuidas õpetada 16 põhiväärtust väikestele lastele?* Tartu: Kirjastus Studium, 2009.

Self, David. *Suurusundid.* Tallinn: Kirjastus Koolibri, 1998.

Tilk, Maria. *Kasvatus eri kultuurides I.* Tallinn: Autor kirjastus, 2006.

Tuula, Reeda; **Soidra–Zujev**, Katrin. *Valik elamusmänge*. Tallinn: Lastekaitse Liit, 2006.

Urdze, Toms. *Olla, teada, osata. Meetodid edukaks tööks auditooriumiga*. Tõraverre: Eesti Vabaharidusliidu Kirjastus, 1999.

Vujicic, Nick. *Piirideta elu. Kuidas teha elu pööraselt heaks*. Tallinn: Rahva Raamat AS, 2018.

Yousafzai, Malala; **Lamb**, Christina. *Ma olen Malala*. Tallinn: Sinisukk, 2015.

Interneti materjalid

Athletics – Men's Discus – Beijing 2008 Summer Olympic Games. <https://www.youtube.com/watch?v=Dm4DF31Dy4Q> 08.04.2019

Bar Mitzvah: When It Is and How to Celebrate. https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1912609/jewish/Bar-Mitzvah-When-It-Is-and-How-to-Celebrate.htm 14.04.2019.

Beautiful Islamic Call To Prayer. <https://www.youtube.com/watch?v=fe8qRj12OhY> 29.03.2019.

Buddhist Meditation Music for Positive Energy: Buddhist Thai Monks Chanting Healing Mantra. <https://www.youtube.com/watch?v=cDCS19EOsrA> 29.03.2019.

18 days in Tham Luang: timeline of a daring cave rescue. <https://www.theage.com.au/interactive/2018/thailand-cave-rescue-timeline/> 09.04.2019.

Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/as%C3%BC%C3%B5C3%B5igus> 23.04.2019.

Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/bbc1> 24.04.2019.

Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/pakistan2> 24.04.2019.

Eesti Entsüklopeedia. [http://entsyklopeedia.ee/artikkel/tempel_\(ehitis\)1](http://entsyklopeedia.ee/artikkel/tempel_(ehitis)1) 24.04.2019.

Eesti Entsüklopeedia. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/toora1> 24.04.2019.

Eesti Entsüklopeedia. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/urdu_keel1 24.04.2019

Eesti Entsüklopeedia. http://entsyklopeedia.ee/artikkel/vana_testament2 25.04.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=as%C3%BC%C3%BCI&F=M> 23.04.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=jesuiit&F=M> 24.04.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=meditatisoon&F=M> 29.03.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=moslem&F=M> 24.04.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=ohver&F=M> 23.04.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=origami&F=M> 25.04.2019.

Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=piibel&F=M> 25.04.2019.

Eesti piiblivanasõnadest. <http://www.folklore.ee/~kriku/ALLIK/allik3.htm> 05.04.2019.

Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/fasting> 07.04.2019.

Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Islam> 24.04.2019.

Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Ramadan> 16.04.2019.

Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Taliban> 24.04.2019.

Gregorian Chant The Abbey Of Notre Dame. <https://www.youtube.com/watch?v=s7GqDZiI7d4> 30.03.2019.

Kohn, Daniel. *The Parents`Role in Bar/Bat Mitzvah Service.* <https://www.myjewishlearning.com/article/the-parents-role-in-a-barbat-mitzvah-service/> 14.04.2019.

1. Kuningate raamat 5:10–14. <http://www.piibel.net/#q=1Kn%203> 27.04.2019.

Lapse õiguste konventsioon. <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> 17.04.2019.

Lastekaitse Liit. *Lapse õigused ja kohustused.* <https://www.lastekaitseliit.ee/lapseõigused/lapse-õigused/lapse-õigused-kohustused/> 9.03.2019.

21 Malala Yousafzai quotes on her 21st birthday. <https://www.red.org/reditorial/2018/7/12/21-malala-yousafzai-quotes-on-her-21st-birthday> 31.03.2019.

Mandala. <http://www.supercoloring.com/coloring-pages/simple-tibetan-mandala> 17.04.2019.

Meaning of the origami crane. https://www.jccc.on.ca/origami-cranes/pdf/meaning_of_the_origami_crane.pdf 24.04.2019.

Mother Teresa of Calcutta (1910–1997), biography. http://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20031019_madre-teresa_en.html 16.04.2019.

Mürk, Priit. *Konverentsil „Gerd Kanter`s Legacy” räägiti Kanteri mõjust.* <https://sport.err.ee/860730/vaata-uesti-konverentsil-gerd-kanter-s-legacy-raagiti-kanteri-mojust> 08.04.2019.

Nathan Botton`s Bar Mitzvah, January 2015, Jerusalem, Israel. <https://www.youtube.com/watch?v=TGMDQAXyOL4> 27.04.2019.

Nick Vujicic's Success Story. <https://awakenthegreatnesswithin.com/nick-vujicics-success-story/> 08.04.2019.

Paberkurg. <http://www.maailmakool.ee/wp-content/uploads/2015/08/origami.pdf> 15.04.2019.

Plakati disain nõuab selgust ja lõövust. <http://perrepro.ee/plakati-disain-nouab-selgust-ja-loovust/> 08.04.2019.

Prayer&Meditation – Spontaneous Worship Music. <https://www.youtube.com/watch?v=8zGHNT-1k8s> 29.03.2019.

Prayer Song. <https://www.youtube.com/watch?v=fe8qRj12OhY> 29.03.2019.

Sadako Sasaki and the legend of the 1,000 cranes. <https://www.japan-activator.com/en/news/index/sitecomments/id/2404?fbclid=IwAR2ymUg8dF9RMmBkzVFvTFj4VmgsjAncuaWJtCMHsLtjeDKa94uYicUHE4Y> 24.04.2019.

Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee/search/est-est/detail/vaprus/1> 28.02.2019.

Sünagoogi sõnastik. https://www.ejc.ee/templates/articlecco_cdo/aid/2441867/jewish/Snagoogi-snastik.htm 30.03.2019.

Thai cave boys prepare to ordain as Buddhist novices. <https://www.thenational.ae/world/asia/thai-cave-boys-prepare-to-ordain-as-buddhist-novices-1.753423#1> 10.04.2019.

Thai cave rescue: How the boys were saved. <https://www.bbc.com/news/world-asia-44695232> 21.02.2019.

The full story of Thailand's extraordinary cave rescue. <https://www.bbc.com/news/world-asia-44791998> 09.04.2019.

The life story of Nick Vujicic. <https://allaboutnickvujicic.weebly.com/childhood.html> 08.04.2019.

The Religion Of Islam. <https://www.islamreligion.com/> 17.07.2018.

The Story Of Sadako Sasaki. https://www.hiroshima-is.ac.jp/?page_id=230
17.04.2019.

Top 20 Most Inspiring Mother Teresa Quotes. <https://www.goalcast.com/2017/04/10/top-20-most-inspiring-mother-teresa-quotes/> 07.04.2019.

What are tefillin? https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1918251/jewish/What-Are-Tefillin.htm 05.04.2019.

Who is Malala Yousafzai? <https://www.bbc.co.uk/newsround/46865195>
04.04.2019.

Õpetussõnad (2:13,14, 6:6, 11:24, 14:2, 15:1, 16:24, 16:28, 17:17, 27:17).
<http://www.piibel.net/> 27.04.2019.

Educational resources for the reflection of the cardinal virtues in the 2nd school stage

Summary

„Educational resources for the reflection of the cardinal virtues in the 2nd school stage” can be used by teachers of religion studies but also by teachers of other subjects. In the educational resources, the subject of ethics is addressed through cardinal virtues such as *justice, fortitude, temperance, prudence, faith, hope and charity*. Different virtues are brought to the learner through a story/narrative, role models and biographies and various case studies. In the created lessons, cardinal virtues are not addressed theoretically and in depth because of the age group. They are rather dealt as values that may affect the students' attitudes and stances or form the students' character.

The aim of the lessons in the educational resources is to support students' reflection as they analyse critically or give meaning for the virtues in the context of their own lives. The students analyse why these values are important for a representative of given worldview or religion and are able to accept them. Alongside the examples and stories, different active learning methods – group work, debates, discussion of possible dilemmas, role plays and reflections – have been used as learning methods.

The resources are drawn up based on the general part of the National Curriculum as well as on the basis of the curricula for religion studies and PSHE in the 2nd stage of study and civics and history in grade 6. The educational resources use both cross-subject and cross curricular integration in teaching religion, which enables a wider use of the educational resources and founds preconditions for evolving student's world view. In addition to social study subjects, there is integration with art, Estonian language and literature. The activities in the lessons develop students' self-expression and vocabulary skills; enable different arts and creative activities.

The preparation of the activities for the educational resources has been prepared considering the modern concept of learning, which considers the structural approach, collaborative learning and greater decision-making and freedom of action in the learning process to be important.

The activities of the learning lessons also reckon with Howard Gardner's theory of Multiple Intelligences. The lesson activities take into account children's individual learning style and multiple intelligences in order to provide an opportunity for their development and possible cooperation.

This project was compiled between January 2018 and April 2019, the process included planning, framing the concept, studying theories, collecting materials, forming the theoretical part of the paper and writing the the lesson plans. During the work process, I accomplished a thorough editing of the texts of my created educational resources, where I followed both: the accuracy of the content and the concepts. In choosing the activities and methods for the lessons, I took into account both the suitability of the different parts and the overall composition of the lesson.

The created resources can be found on the religion studies webpage (<http://usundiopetus.weebly.com/voorused.html>). The educational resources are divided into 7 units and 14 lessons:

1. Justice: 1st lesson – “Malala Yousafzai”; 2nd lesson – “Children's Rights and Obligations”;
2. Fortitude: 1st lesson – “Thai Youth Football Team in Tham Luang Cave”; 2nd lesson – “The Bold Choices of Daily Life”;
3. Temperance (moderation): 1st lesson – “Gerd Kanter”; 2nd lesson – “Temperance (moderation) in Different Religions”;
4. Prudence: 1st lesson – “King Solomon”; 2nd lesson – “Proverbs and Adages”;
5. Faith: 1st lesson – “Nick Vujicic”; 2nd lesson – “Son and Daughter of the Commandment”;
6. Hope: 1st lesson – “The Story of Sadako Sasaki”; 2nd lesson – “With Hope in Nature”;

7. Love: 1st lesson – “What is the Colour of Love?”; 2nd lesson – “Mother Teresa”.

Different virtues are handled in double lessons. In one lesson, virtue is presented through an example or story. In the second lesson, there is predominantly an analysis of the corresponding virtue in the context of a child's life. For each lesson the intended learning outcomes and the three main lesson phases are described, also the tools needed to carry out the lesson are added, and the bibliography used to create the educational resources are described. The three main phases of the lesson are introduction, learning new matter and consolidation. All the necessary materials, such as presentations, printable worksheets, and instructions are provided for each activity.

The production of educational resources places a great responsibility on its creator. The problems of the produced educational resources are the role models and stories that tend to outdate as time goes on and they no longer address the modern audience in future. Alternative class activities could be added to lessons as an opportunity for further development of educational resources. As for learning resources for religion studies, more alternatives from different religions and worldviews could be represented.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merike Olt–Kleeband

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Õppematerjal kardinaalvooruste mõtestamiseks II kooliastmes”, mille juhendaja on Dr. Olga Schihalejev, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Merike Olt–Kleeband

03.05.2019